

KAARLO ARFFMAN

Auttamisen vallankumous: Luterilaisuuden yritys ratkaista köyhyyden aiheuttamat ongelmat. Helsinki: SKS & SKHS 2008. 343s.

Reformaation ajalla kerjäläiskysymys oli akuutti. Laumoiksi paisuneet kerjäläisjoukot kuljeskelivat kaupungeissa nälkäisinä, ryysyisinä ja levittäen tauteja. Yleisen käsityksen mukaan heihin suhtautuminen muuttui varhaiselta uudelta ajalta lähtien: erilaiset pakkokeinot syrjäyttivät keskiajalla vallinneen armeliaisuuden ihanteen. Uusin tutkimus on korjannut kuvaa. Pakkokeinojen käyttö alkoi jo myöhäiskeskiajalla eikä suhtautuminen köyhiin kerjäläisiin ollut sen suopeampaa keskiajalla kuin varhaisella uudella ajallakaan. Yksi asia oli kuitenkin selvä: ihmisten auttamishaluun ja almuihin perustuva järjestelmä ei ollut riittävä köyhäinapu kasvavan kerjäläisyyden ja kaupunkeihin kasautuvan köyhyyden edessä. Kerjäläiskysymys tuli ratkaista kehittämällä tehokkaampia ja kattavampia auttamisjärjestelmiä.

Myös reformaattorit Martti Lutherin johdolla ottivat omilletunnoilleen köyhien ja kerjäläisten asian. Tutkimuksessaan *Auttamisen vallankumous: Luterilaisuuden yritys ratkaista köyhyyden aiheuttamat ongelmat* (2008) Kaarlo Arffman osoittaa, että köyhäinhoidon reformi oli keskeinen osa luterilaista reformaatiota ja sen leviämistä kaupungeissa. Erityisen merkittävänä hän pitää köyhäinhoidon käytännön saumatonta nivoutumista kristillisen uskon uudelleen tulkintaan: Luther ja hänen kannattajansa uskoivat, että sanoma armollisesta Jumalasta ja hänen lahjoittavasta rakkaudesta ilman minkäänlaisia inhimillisiä ansioita olisi ratkaisu myös köyhyyden aiheuttamiin ongelmiin. To-

dellisuus oli kuitenkin ideaalia karrumpi: yksin armosta pelastettu luterilainen ei osoittanutkaan sen enempää rakkautta ja armollisuutta kärsivää lähimmäistään kohtaan kuin "taivaspisteitä keräävä" katalilainen. (Itse asiassa kyseinen näkemys katolisesta ansio-opista on sekin vääristymä.) Kaupunkien rahakirstut kyllä kilisivät, mutta eivät täyttyneet odotetulla tavalla. Haluttomuuden auttaa ja varojen puutteen lisäksi keskustelua herätti myös varojen väärinkäytökset.

Tutkimuksessaan Arffman kuvaa reformaation aikaansaamaa auttamisjärjestelmän muutosta vallankumoukselliseksi. Toisin sanoen reformaation myötä köyhäinhoito olisi kohdannut käänteentekeväen muutoksen tai mullistuksen. Arffmanin mukaan tällaisia muutoksia olisivat olleet edellä kuvatun lisäksi auttamisen perustuminen uudenaikaiseen lainsäädännölliseen ja aikaisempaa järjestelmällisempään ideaan, niin kutsuttuun kukkarojärjestykseen, jossa varoja kerättiin yhteen, yhteiseen kassaan. Sen mukaan kirkko hoiti edelleenkin köyhät, mutta maalliset viranomaiset toimivat sen valvojina. Luther perusteli yhteisvastuullisuuden ajatusta Jerusalemin alkuseurakunnan mallilla.

Keskittyminen ainoastaan luterilaisen auttamisjärjestelmän varhaisvaiheisiin ilman laajempaa yhteiskunnallista, sosiaalishistoriallista ja teologista kontekstia sekä vertailua jo olemassa oleviin, ennen reformaatiota käytössä olleisiin auttamisjärjestelmiin ei riitä perusteeksi väittää, että nimenomaan luterilainen auttamisjärjestelmä olisi ollut vallankumouksellinen. Yhtäältä uudistuksella oli historialliset juurensa aina keskiajalta asti peräisin olevassa kirkollisessa auttamisjärjestelmässä, jota vähitellen muokattiin ja uudistettiin sosiaalisten ja yhteiskunnallisten muutosten myötä. Toisaalta taustalla oli jo ennen refor-

maatiota alkanut maallisten virkamiesten ohjaukselle ja vastuulle perustuva köyhäin- ja terveydenhuolto, jota kehitettiin kaikkialla läntisessä Euroopassa erityisesti renessanssihumanismin myötä. Hospitaalien osalta kehitys alkoi jopa aiemmin.

Tutkimuksen taustaluvussa olisi tullutkin kiinnittää tarkempaa huomiota reformaatiota edeltävään auttamisjärjestelmän reformiin, joka koski nimenomaan katolisia kaupunkeja. Arffman ei juurikaan viittaa tutkimuksiin, jotka ovat kartoittaneet juuri mainittua aihepiiriä. Myös varhaiskapitalistista talouselämää ja sen vaikutuksesta muotoutunutta työnkuvaa sekä kasvavan sosiaalisen vastuun ajatusta olisi tullut entisestään avata. Nyt Arffman pohjustaa reformaation ajan kerjäläisyyttä ja köyhyyttä esittelemällä jonkin verran keskiajan, mutta ennen kaikkea renessanssin myötä syntyneitä uutta auttamiskulttuuria. Hän myös toppuuttelee, ettei näitä köyhäinhoitoa koskevia uusia ajatuksia tule painottaa liikaa (s. 86).

Mielestäni juuri niitä olisi tullut painottaa (vaikka sitten vasta tutkimuksen loppukatsauksessa) peilailamalla luterilaista auttamisuudistusta jo olemassa oleviin uudistuksiin myös muualla Euroopassa – myös katolisissa kaupungeissa. Millä perusteilla luterilainen auttamisjärjestelmän uudistus olisi ollut vallankumouksellinen ja suhteessa mihin? Tätä kysyn vieläkin muun muassa seuraavista syistä.

Arffmanin mukaan luterilaisen reformaation (tai oikeammin reformaattoreiden) auttamisuudistus perustui uudenaikaiseen lainsäädännölliseen ideaan, nk. kukkarojärjestykseen, jossa varoja kerättiin yhteen, yhteiseen kassaan. Avustamisesta tuli siis järjestelmällistä ja paikallista. Varat kohdistettiin myös yhteen kassaan, josta käsin koko jär-

jestelmää kontrolloitiin. Auttamisen painopiste ei kuitenkaan siirtynyt kirkolta kaupungin raadille ja muille maallisille viranomaisille vaan kirkko hoiti edelleenkin köyhät, maalliset viranomaiset toimivat ainoastaan sen valvojina. Tällaista maallisen ja kirkollisen yhteisvastuun ideaa perusteltiin Raamatulla ja nimenomaan varhaisseurakunnan käytännöllä. Samankaltainen köyhäinhoitoa koskeva lainsäädännöllinen uudistaminen oli vallalla kaikkialla läntisessä Euroopassa, myös katolisilla alueilla aina myöhäiskeskialjalta lähtien. Arffman ei kuitenkaan viittaa muuhun lainsäädäntöön eikä tutkimuksessa vertaila reformaation läpäisseiden kaupunkien auttamisjärjestelmiä katolisten vastaaviin järjestelmiin.

On syytä huomata, ja tämän Arffmankin tuo esille, ettei reformaation auttamisjärjestys toteutunut kaikissa kaupungeissa samalla tavalla vaan toteuttamisessa oli eroja. Myös katolisissa auttamisjärjestelmän uudistusohjelmissa viitataan alkuseurakunnalliseen ideaaliin. Esimerkiksi katolisen Juan Luis Vivesin ohjelman teologinen perusta lepää juuri tässä ihanteessa. Toisaalta on huomattava, että ehkä keskeisin ero katolisiin auttamisjärjestelmän reformeihin liittyi nimenomaan avustustoiminnan kohdentamiseen: siinä missä katolisissa kaupungeissa auttaminen perustui edelleen lukuisiin erilaisiin auttamisen muotoihin, luterilaisissa reformissa se keskitettiin ”yhteen kirstuun”. Tämän Arffman olisi voinut tuoda selkeämmin esille, jos luterilaista auttamisjärjestelmän muutosta olisi verrattu laaja-alaisemmin samanaikaisesti vallalla olleeseen kehitykseen katolisissa kaupungeissa.

Lainsäädännöllisen idean lisäksi Arffman korostaa, että uutta oli nimenomaan reformaattoreiden julistama uudenlainen auttamisen teologia. Luther halusi uudistaa köyhäinhoidon nimenomaan kristillisin perustein. Hänen lähtökohtanaan oli, että uskon pitäisi näkyä haluna auttaa lähimmäisiä; usko syn-

nyttää välttämättä hyviä tekoja. Uuden auttamisen teologian suhde perinteiseen katoliseen teologiaan jää kuitenkin teoksessa vähäiselle huomiolle kun taustaluvussakin keskitytään enemmän renessanssi-humanismien esille tuomiin muutoksiin. Lisäksi taustaluvussa luodaan turhan yksioikoinen kuva katolisen auttamisjärjestelmän uskonnollisesta motivaatiosta. Ansioajattelua kritisoitiin katolilaistenkin keskuudessa ja auttamishalukkuudelle pyrittiin löytämään toisenlaisia uskonnollisen motiivoinnin keinoja. Myös katoliset teologit esittivät, että ihminen on luonnostaan itsekäs eikä pysty antamaan puhtaasta myötätunnosta ja lähimmäisenrakkaudesta. Heidän keskuudessaan viranomaisten välityksellä tapahtuva auttaminen nähtiin vaihtoehtona nimenomaan yhteisen hyvän, yhteiskunnallisen tasavertaisuuden ja oikeudenmukaisuuden toteutumisen kannalta.

Arffmanin mukaan auttamisen järjestelmällisyys näkyi myös auttamiskohteen aikaisempaa tarkemmassa määrittelyssä. Yhteisestä kassasta autettiin vain niitä, jotka olivat avun tarpeessa. Mutta auttamista kontrolloitiin ja avustuksen saajilta edellytettiin tiettyjä kriteereitä jo keskialjalta lähtien. Kainelainen kontrolli ja pakkokeinojen käyttö lisääntyi uudelle ajalle tultaessa.

Teoksen loppukatsauksessa olisi ollut mahdollista avata näkymiä myös seuraavan vuosisadan köyhäinhoitoon. Mikä jatkui, mikä ei? Tuleva tie kun osoittautui kovin karuksi. Reformaation jälkeistä vuosisataa kutsutaan kurinalaistamisen vuosisadaksi: köyhäinhoidosta vastasivat pitkälti pakkotyölaitokset ja kuristushuoneet. Vaikka kerjuuta pyrittiin säätelemään erilaisin kielloin ja asetuksin, mitkään toimenpiteet eivät kyenneet sitä täysin poistamaan.

Arffmanin tutkimus on joka tapauksessa ansiokas, kun sitä tarkastellaan pelkästään luterilaisen auttamisjärjestelmän näkökulmasta. Se on ensinnäkin erittäin yksi-

tyiskohtainen ja tarkka kuvaus luterilaisen auttamisjärjestelmän kehityksen varhaisvaiheista. Arffman on kartoittanut laaja-alaisesti luterilaisen reformaation läpäisemien Keski- ja Pohjois-Euroopan kaupunkien köyhäinhoitoa ja sen uudelleen järjestämistä. Toiseksi tutkimus tarkentaa reformaattoreiden ja varhaisen luterilaisuuden merkitystä köyhäinhoidon uudistuksessa. Kolmanneksi Arffman on myös joiltakin osin korjannut aikaisemmassa tutkimuksessa esiintyneitä, keskenään ristiriitaisia tai virheellisiäkin näkökulmia aihepiiristä.

VIRPI MÄKINEN
DOS., HELSINKI

SIMO KIVIRANTA
Katkelmia: Haastatteluista koonnut Helena Simons.
Hämeenlinna: Suomen Luther-Säätiö 2009. 320 s.

Muistelmat on kirjallisuuden laji, joka on monella tapaa varsin ongelmallinen. Monet pitävät muistelmia subjektiivisena oman elämän ja omien tekemisten apologianna, eivätkä sen tähden arvosta tätä kirjallisuuden lajia tai halua kirjoittaa omia muistelmiaan. Ilmeisistä ongelmista huolimatta muistelmia silti kirjoitetaan ja niitä luetaan. Ne voivat olla myös monessa tapauksessa lähtienä valaisevia, kunhan edellä mainittu perusongelma tiedostetaan ja niitä verrataan muihin objektiivisempiin lähteisiin. Tämä pätee myös esiteltävään ja arvioitavaan julkaisuun.

Teologian lisensiaatti Simo Kiviranta (1936–2004) toimi pappisvihkimyksensä jälkeen jonkin aikaa seurakuntapappina, mutta varsinaisen elämätyönsä hän teki Helsingin yliopiston systemaattisen teologian laitoksen ja ekumeenisen arkiston assistenttina. Akateemisen työskentelyn ohessa hän osallistui